

Лекція 1

Київська Русь, її піднесення. Втрата
політичної єдності Київської Русі і
державності

ПЛАН:

1. Передумови виникнення та теорії походження Київської Русі.
2. Основні етапи історії Русі.

Література:

- Бакалець О.А. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ століття. – Львів, 2010.
- Бойко О. Історія України. – К., 1999.
- Борисенко В. Курс української історії. –К., 1997.
- Магочій П.Р. Історія України. – К., 2007.
- Мицик Ю.А., Бажан О.Г., Власов В.С. Історія України. – К., 2005.
- Овсій І. О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року. — К., 2002.
- Полонська - Василенко Н. Історія України. Т. 1. – К., 1993.
- Русина О.В. Україна під татарами і Литвою. – К., 1998.
- Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993.
- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2006.
- Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х томах. — К., 1991.

Київська Русь – це східнослов'янська держава, що існувала протягом IX – XIII ст.

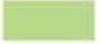
Готський історик Йордан сповіщає, що у VI ст. вже існувало три гілки слов'ян: венеди - басейн Вісли, анти - Подніпров'я, і слов'яни, або склавини – Подунав'я.

М. Грушевський вважав, що саме антське племінне об'єднання, починаючи із IV ст. в своїй основі становило генетичне коріння українського народу.

У VII - VIII ст. старі назви (анти, венеди) в процесі розселення слов'ян поступово зникають, а їх місце займають нові найменування.

За даними літописця, у східних слов'ян існувало **14 великих племінних об'єднань**. Це **поляни, деревляни, тиверці, уличі, волиняни, сіверяни, дуліби, білі хорвати, полочани, дреговичі, західні кривичи, словене, східні кривичі, радимичі, в'ятичі**.

 Територія розселення східних слов'ян у 9 ст.
 Східнослов'янські союзи племен:
ПОЛЯНИ предки українців
КРИВИЧІ предки росіян і білорусів
АДЯНИ Інші народи

У VII - IX ст. східні слов'яни досягли значних успіхів у своєму економічному розвитку.

Поступово ремесла зосереджувалися у **городищах, які переростали у містечка й міста**, ставали центрами племінних об'єднань.

Скандинави казали, що землі слов'ян —це **«країна міст» - Гардарики**.

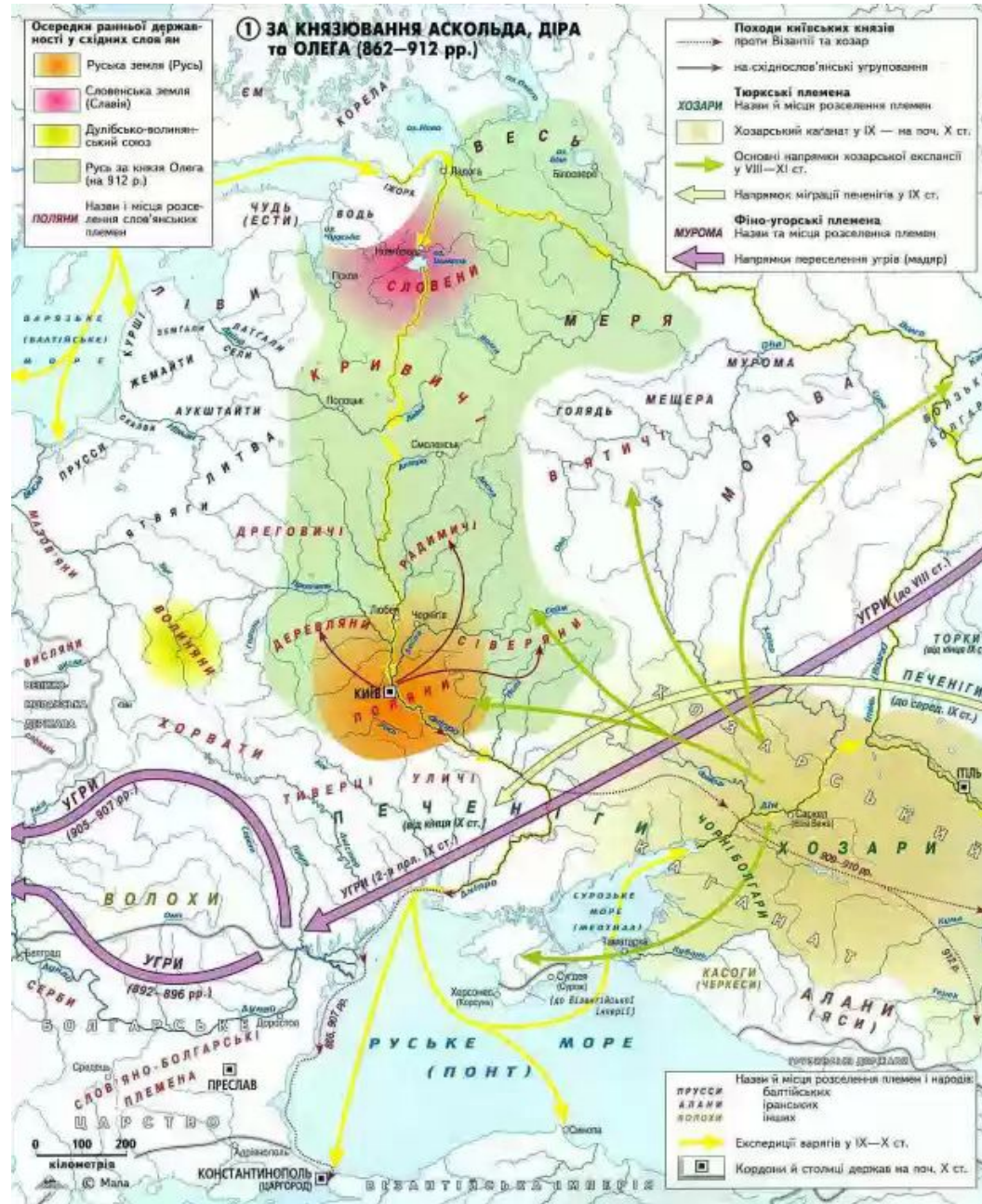
Розвивалася зовнішня торгівля. Надзвичайно важливим був **торгівельний шлях «з варяг у греки»**, який з'явився у IX ст. Це був найкоротший маршрут з Балтики до Візантії

У VIII - IX ст. у слов'ян у наслідок майнового розшарування з'являються **класи**, формується **феодалний лад**.

Феодалізм – це суспільно-економічний лад, основою якого була власність феодала на засоби виробництва, насамперед на землю, і експлуатація особисто й поземельно залежних від нього селян (кріпаків).

У VIII - IX ст. набирає силу процес об'єднання окремих племен та їхніх союзів. Полянський в середньому Поднепров'ї, дулібський, волинський, бужанський та ін.

Відомо про три протодержави східних слов'ян: **Куявія, Славія, Артанія**.

Виникають державні утворення – **племінні князівства**. Кожне плем'я мало **вождя**, який керував військом, вершив суд, **віче** – народні збори.

Передумови утворення держави східних слов'ян

- економічний розвиток
- зростання майнової та соціальної нерівності
- виділення панівної верхівки (вождів племен, старійшин)
- до кінця VIII ст. завершилося формування союзів племен, які починають переростати в племінні князівства
- необхідність боронити свої землі від нападів хозар, волзьких болгар, Візантійської імперії.;
- територіальна, релігійна, мовна, культурна спільність східнослов'янських племен.

Історичним ядром Давньоруської держави стало Середнє Подніпров'я де склалося ранньодержавне утворення **Руська земля**.

Виникнення **Києва** відноситься до другої половини V ст.- поч. VI ст.

Версії походження назви «Русь»:

- **північна** – ця назва запозичена слов'янами у скандинавів і походить від слова «ruotsi» – фінської назви шведів, яка в свою чергу виводиться з давньошведського слова «rodr» (веслувати). Також це співзвучно з назвою узбережжя Швеції Roslagen або Roden, звідки варяги прибули до Русі згідно з «Повістю врем'яних літ».
- **південна** – назва має місцеве, середньодніпровське походження. Саме в цьому регіоні збереглося найбільше гідронімів і топонімів співзвучних з назвою «Русь» – Рось, Росава, Роставиця, Роська.
- **соціальна** – не пояснює безпосереднє походження терміна, але тлумачить його як назву лише верхівки східнослов'янського суспільства.

Від **860** - х рр. у літописі починається послідовний династичний виклад історії Русі.

860 рік – похід Аскольда і Діра на Візантію

882 році у Києві відбулася зміна династій. Владу захопив варязький конунг **Олег (882 - 912)**.

Він об'єднав Південну та Північну Русь, створив нову державу **Русь** з центром в **Києві**.

Теорії походження Давньоруської держави:

- 1) **Норманська.** Створена у XVIII ст. німецькими вченими Готлібом Байєром, Герхардом Міллером та Августом-Людвігом Шльоцером.
- 2) **Антинорманська.** Започаткована російським вченим Михайлом Ломоносовим. Пізніше його підтримали такі вчені, як Д. Іловайський, М. Грушевський, М. Греков, Б. Рибakov та ін.
- 3) **Хозарська.** Її автор, професор Гарвардського університету (США) Омелян Пріцак

Етапи історії Київської Русі

І етап – виникнення і становлення Давньоруської держави (кінець IX – кінець X ст.).

Він пов'язаний із захопленням влади в Києві Олегом у 882 р. і початком князювання у Києві династії Рюриковичів – Олега (882 – 912 рр.), Ігоря (912 – 945 рр.), Святослава (964 – 972 рр.) та регентством княгині Ольги (945 – 964 рр.).

- 1) зосередження уваги та сил держави не на внутрішній, а на зовнішній політиці.*
- 2) наростання небезпеки з боку кочівників.*
- 3) активне розширення державних кордонів шляхом підпорядкування князівській владі слов'янських племінних об'єднань*
- 4) слабкість великокнязівської влади, що не була ще чітко організованою та централізованою;*
- 5) формування системи васально-ієрархічних відносин*

Реформи Ольги:

- Було чітко окреслено землі, із яких через певні проміжки часу стягувалася визначена данина.
- За княжою казною було закріплено «ловища» — землі, багаті на хутрового звіра, що забезпечувало її постійним прибутком.
- Установлювалися «уроки» й «оброки», які повинні були виконувати підлеглі в розмірах, що не позбавляли їх засобів існування.
- Запровадження «установів» які, упорядковували адміністративні й судові дії на місцях княжих дружинників.
- Улаштовувалися «становища» й княжі «погости» — місця зберігання зібраної данини та осередки центральної влади.
- розмежувала державні фінанси та гроші князівської родини, визначивши, яка частина данини має йти до державної скарбниці, а яка — до князівської.

II етап – розквіту та піднесення Київської Русі (кінець X – середина XI ст.).

Він припадає на час князювання **Володимира Великого (980 – 1015)** та **Ярослава Мудрого (1019 – 1054 рр.)**.

- 1) завершення процесу формування території Київської Русі.
- 2) перенесення уваги князівської влади з проблеми завоювання земель на проблему їхнього освоєння та втримання під контролем. Посилення централізації влади, активна реформаторська діяльність великих князів.

Реформи Володимира:

- адміністративну
- військову та оборонну
- фінансову
- релігійну. Після невдалої спроби реформувати язичництво, прагнучи консолідувати державу, Володимир у **988 р.** охрестив Русь.

Наслідки хрещення Русі:

- Київська Русь увійшла в коло християнських народів, тобто прилучилася до релігії, що була панівною у наймогутнішій із тогочасних цивілізацій;
- засноване на принципі цезарепапізму, за яким верховна релігійна влада належала не главі церкви, а правителю держави, візантійське православ'я зміцнило позиції київської династії;
- після запровадження християнства у Київській Русі зріс вплив візантійської культури.
- посилилися й економічні зв'язки з Візантійською імперією, у зв'язку з чим розпочалося карбування власної монети;
- Київські князі отримали змогу укладати шлюби з представниками іноземних династій, що зміцнювало авторитет держави.

3) активізація міжнародних контактів, численні шлюби членів київської князівської династії з представниками правлячих династій Заходу.

4) поява писаного кодифікованого права.

За Володимира Великого укладено зведення законів усного звичаєвого права *“Устав землений”*, а у *1016 р.*, за правління Ярослава Мудрого було створено *«Руську Правду»* – перший кодекс права на Русі

5) зростання цивілізованості держави, розквіт давньоруської культури.

У **1037 р.** було закладено **собор святої Софії**. Заснована перша відома в нашій державі бібліотека – Бібліотека Софійського Собору або, за іншою назвою, – Бібліотека Ярослава Мудрого

У **1051** році митрополитом Київським обрано Іларіона – першого митрополита русина.

III етап – наростання відцентрових тенденцій та політичної роздробленості (кінець XI – середина XIII ст.).

Цей етап пов'язаний з правлінням синів Ярослава Мудрого – Ярославичів (1054 - 1113), а також Володимира Мономаха (1113 - 1125) та Мстислава Володимировича (1125 - 1132).

1) Втрата політичної єдності, посилення відцентрових тенденцій, князівські усобиці.

2) Зародження індивідуальної земельної власності «вотчини».

1097 р. князівський з'їзд (снем) у місті Любеч. «Хай кожен тримає вотчину свою»

3) спроба відновлення державної єдності (князювання Володимира Мономаха та Мстислава Володимировича)

1113 р. повстання в Києві після смерті Святослава Ізяславовича.

4) Початок феодальної роздробленості (1132). На території Русі сформувалося близько 15 князівств. Серед них шість були на території сучасної України: Київське, Галицьке, Володимиро-Волинське, Чернігівсько-Сіверське, Переяславське, Турово-Пінське.

Феодальну роздробленість спричинила низка чинників:

- великі простори держави та етнічна неоднорідність населення;
- зростання великого феодального землеволодіння (вотчини);
- відсутність чіткого незмінного механізму спадкоємності князівської влади;
- зміна торгівельної кон'юнктури, частковий занепад Києва як торгового центру;
- посилення нападів степових кочівників (печенігів, половців, татар);
- панування натурального господарства.

4) *Боротьба з половцями. Прогресуюче наростання зовнішньої загрози, що врешті-решт призвело до встановлення монголо-татарського іга.*

Одна з перших битв руських князів з половцями відбулася у **1068** році на річці Альті.

Важливу роль у боротьбі з половцями відіграв князь Володимир Мономах. У 1103 і 1111 рр. він організував спільні успішні походи князів проти половців.

Остаточного удару Київської Русі завдала *монголо-татарська навала*. Уперше монголи зіткнулися з руськими військами **в битві на р. Калка у 1223 р.** Русичі зазнали поразки. У **1239 році** почався наступ монголів на Південно-Західну Русь. Восени **1240 р.** захоплено Київ, 1241 – Галицько-Волинське князівство.

Історичне значення Київської Русі:

- 1) вперше об'єднала східнослов'янські племена в єдиній державі;
- 2) прискорила економічний, політичний, культурний розвиток східних слов'ян;
- 3) була бар'єром між Західною Європою та Степом;
- 4) захистила східнослов'янські землі від нападів іноземних держав і кочовиків (Польщі, Угорщини, Візантії, варягів, печенігів, половців);
- 5) підняла й укріпила міжнародний авторитет східних слов'ян, долучила їх до міжнародної політики.